

Augustinus voor mensen van nu

Van Hans Alderliesten verscheen eerder bij KokBoekencentrum

Uitgevers:

Grote denkers over grote dingen

HANS ALDERLIESTEN

AUGUSTINUS
VOOR MENSEN VAN NU

Wij zijn de tijden

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

ISBN 978 90 435 3275 4

ISBN 978 90 435 3276 1 (e-book)

NUR 707

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl

Lay-out en dtp binnenwerk: Gewoon Geertje

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Inleiding: Andere tijd, dezelfde vragen 7

Augustinus, zondaar en heilige 10

DEEL I: 'HET ZIJN SLECHTE TIJDEN!'

1. Wie ben je? 14
2. Druk, druk, druk? 16
3. Hoe slaag je in het leven? 18
4. Wat is een goed karakter? 20
5. Hoe moet je omgaan met boosheid? 22
6. Choose your battles. Maar hoe? 24
7. Heb je last van rommel? 26
8. Lukt het om jezelf te managen? 28
9. Hoe ga je om met pijn en lijden? 30
10. Zijn wij óók geneigd tot het kwade? 32
11. Waar spaar je voor? 34
12. Mag je van jezelf houden? 36
13. Tel ik mee? 38
14. Is geloven voor watjes? 40
15. Waarom zou je bang zijn voor de dood? 42
16. Is straffen nog wel iets voor nú? 44

DEEL II: 'DAT ZEGGEN DE MENSEN TENMINSTE'

17. Wat zeggen vrienden over jou? 46
18. Waar baseer je je op bij het nemen van een beslissing? 48
19. Wat als je onterecht beschuldigd wordt? 50
20. Waarom kunnen we moeilijk met kritiek omgaan? 52
21. Wie is de baas? 54
22. Moet je dan maar alles goed vinden? 56
23. Waarom is duidelijkheid belangrijk? 58
24. Hoe ga je om met teleurstellingen? 60
25. Je aan een ander aanpassen, is dat nog wel iets voor nu? 62
26. Hoe ga je met onrecht om? 64

27. Hoe ga je op een goede manier met bezittingen om?	66
28. Wat nu als je alleen overblijft...?	68
29. Wat doe je tijdens de lunch?	70
30. Hoe maak je indruk op anderen?	72
31. Maakt geld gelukkig?	74
32. Wat is de kracht van enthousiasme?	76
33. Oud worden of oud zijn?	78
34. Vergeten of vergeven?	80
35. Wat is het belang van taal?	82

DEEL III: 'LATEN WE LIEVER GOED LEVEN'

36. Hoe word je gelukkig?	84
37. Gunnen we elkaar een nieuwe kans?	86
38. Hoe kan je een tevreden leven leiden?	88
39. Kleine zonden, moet je daar nu zo zwaar aan tillen?	90
40. Doe je wat je zegt?	92
41. Wat is ware liefde?	94
42. Waarom is het belangrijk bij je eigen vakgebied te blijven?	96
43. Hoe leef ik gezond?	98
44. Kunnen we zonder regels?	100
45. Waarom is nietsdoen geen optie?	102
46. Wat is schoonheid?	104
47. Wat is een goede vriendschap?	106
48. Kunnen streng en mild samengaan?	108
49. Wanneer is een leugentje toegestaan?	110
50. Hoe zet je dromen om in daden?	112
51. Hoe houd je een goede presentatie?	114
52. Hoe kan ik mijn tijd goed besteden?	116

Noten	118

Inleiding

Andere tijd, dezelfde vragen

Als je aan een collega, vriend of willekeurige treinreiziger vraagt hoe het met hem of haar gaat, zou je zomaar dit antwoord kunnen krijgen: 'Druk.' Mensen van nu zijn druk. Kinderen hebben een volle agenda. Na hun pensionering komen ouderen nergens aan toe.

Waar zijn mensen van nu zo druk mee? Zijn we met de goede dingen bezig? Hoe weet je waar je wél aandacht aan moet besteden? Wat is de moeite waard? Hoe vind je rust in deze turbulente tijd? In wat voor tijd leven we eigenlijk?

Om deze vragen te beantwoorden, ben ik te rade gegaan bij Augustinus, een theoloog en filosoof uit een ver verleden. Augustinus' zoektocht naar rust, vriendschap en waarheid is echter van alle tijden. Augustinus kan ons vanuit de derde en vierde eeuw verder helpen met verrassende inzichten. Korte antwoorden geeft hij niet. Augustinus dicteert niet. Hij stelt vaak een wedervraag. Als kerkvader heeft hij grote invloed gehad op de westerse filosofie en theologie van zowel de katholieke als de protestantse kerk. Dat maakt hem interessant, zowel binnen als buiten de kerk.

Radicaal

Het boeiende en tegelijk ingewikkelde aan Augustinus is dat het vrijwel onmogelijk is om de gehele Augustinus in beeld te krijgen. Augustinus was een veelzijdig denker die zoveel heeft geschreven, dat je een mensenleven met hem bezig kunt zijn. Augustinus heeft toegankelijke werken geschreven, zoals zijn beroemde *Confessiones* (Belijdenissen) en *Sermones* (Preken), maar ook meer complexe werken zoals *De Trinitate* (De Drie-eenheid).

Augustinus' levensloop is intrigerend. Van een onstuimige jeugd, een veelbelovende academische carrière, tot een radicale

overgang tot het christendom; Augustinus verveelt nooit. Ook zijn soms complexe relatie met de mensen om hem heen, zoals zijn moeder en zijn minnares, zijn interessant. Augustinus heeft daar zelf over geschreven in de *Belijdenissen*. Dat boek is in feite de eerste westerse autobiografie. In het werk daalt hij diep in zichzelf af. Uiteindelijk vindt hij rust bij God, een centraal thema in zijn denken.

Zoektocht

Augustinus was een veelzijdig en in zekere zin ook een 'onrustig' figuur: zoon, vriend, vader, bisschop, filosoof, theoloog, maar bovenal zoeker. Een zoeker naar het goede, ware en schone. Een zoeker naar God. Uiteindelijk vond hij Hem, maar aan de late kant, naar eigen zeggen. Augustinus is een denker over dingen die niet voorbijgaan, en dat maakt hem interessant voor mensen van nu.

Augustinus heeft ons nu iets te melden. In zijn dagen waren zijn preken geliefd. En nog steeds: regelmatig verschijnen er bundels met nieuw vertaalde preken of toespraken. Augustinus' denken en spreken bevat een aantrekkelijke gelaagdheid. Augustinus spreekt zowel de gewone man van de straat aan, als de academicus van de universiteit.

Onzekerheid

Augustinus leefde in de nadagen van het Romeinse Rijk. Hij lag op zijn sterfbed toen Hippo, waar hij bisschop was, werd ingenomen door de Vandalen. Augustinus leefde op een breukvlak van tijdperken. In het Romeinse Rijk was voor de instorting sprake van decadentie, verval en verwarring. Er waren spanningen aan de grenzen, tussen bevolkingslagen liep het niet lekker en bovendien dreigde een voedseltekort door het veranderende klimaat. In de multiculturele samenleving streden religieuze en seculiere groeperingen om waarheid en gerechtigheid. De machtige, centralistisch ingestelde overheid bleek niet altijd betrouwbaar. Ook was lang niet altijd duidelijk wie je kon geloven. Er was onzekerheid over de vraag hoe de samenleving zich

zou ontwikkelen. Alles zou anders worden, maar niemand wist hoe.

Augustinus leefde circa 1500 jaar geleden. Alles is anders en alles is hetzelfde. De tijd is anders, de vragen zijn hetzelfde. Ook wij leven in onzekere tijden. Onze stelsels kraken en piepen aan alle kanten. Er zijn vraagstukken waar we maar nauwelijks grip op krijgen. In de samenleving zijn allerlei breuklijnen zichtbaar. De waarheid staat ook nu onder druk – *fake news* is geen nieuw fenomeen. Veel mensen van nu zijn onzeker over hun toekomst.

Ook al was Augustinus' context onvergelijkbaar, de essentie van het menselijk bestaan is onveranderd. Mensen zijn nog steeds op zoek naar rust en zekerheid. De ideeën van Augustinus hebben de tand des tijds doorstaan. Augustinus is een interessante gesprekspartner omdat onze tijd overeenkomsten vertoont met de eeuw waarin Augustinus leefde.

Nu

In *Augustinus voor mensen van nu* doe ik een poging Augustinus dichtbij te brengen en te laten reflecteren op vragen en onderwerpen waar mensen van nu mee te maken hebben. Het zijn twee bewegingen: die vanuit het verleden naar het heden en vanuit het heden naar het verleden. Daarmee reik ik de lezer antwoorden, maar ook vragen aan. Het nodigt, naar ik hoop, uit te reflecteren op keuzes, tijdbesteding en opvattingen, ja, op het hele leven.

Als het gaat over in welke tijd wij leven en wat ons te wachten staat, zou Augustinus zeggen: het verleden bestaat niet, want dat is al geweest, de toekomst ook niet, want die is er nog niet, er is alleen maar een heden. Het nú. *Wij zijn de tijden.*

Augustinus, zondaar en heilige

Augustinus wordt in 354 geboren in Thagaste, een stad in het noorden van het huidige Algerije. Zijn vader Patricius is gemeenteraadslid en staat als wildebras bekend. Zijn vader is aanvankelijk geen christen; pas op zijn sterfbed wordt hij gedoopt. De moeder van Augustinus, Monnica, is daarentegen een zeer gelovige vrouw, die alles over heeft voor het zielenheil van haar zoon. Dat hun zoon zal slagen in het leven, is echter geen uitgemakte zaak.

Ondanks geringe financiële middelen sturen zijn ouders hem naar school. Als Augustinus zestien jaar is, kunnen zijn ouders de studie niet langer bekostigen. Een onstuimige periode volgt. Met vrienden zwerft Augustinus over straat. Ze stelen peren uit een boomgaard, iets waar hij later veel last van krijgt, getuige de manier waarop hij erop terugkomt in de *Belijdenissen*. Hij leidt een losbandig leven, ook in seksueel opzicht – tot groot verdriet van zijn moeder.

Op zoek naar waarheid

Op zijn zeventiende vertrekt Augustinus naar Carthago om te studeren aan de universiteit. Een weldoener stelt Augustinus in staat deze droom waar te maken. Twee dingen bevalen hem: de retorica en het amusement in de stad. Tijdens zijn studie leest hij *Hortensius* van de Griekse filosoof Cicero. Het boek raakt hem diep. Augustinus intensiveert zijn zoektocht naar de waarheid. Het boek van zijn moeder, de Bijbel, kan hem echter nog steeds niet bekoren. Hij vindt het maar een eenvoudig boek, dat voor hem, academicus in spe, geen uitdaging biedt. En ook nog eens slecht geschreven. Augustinus voelt zich meer aangetrokken tot het manicheïsme, vernoemd naar de Perzische profeet Mani. Volgens Mani en zijn volgelingen zijn er twee machten aanwezig in de kosmos: het goede en het kwade. Deze strijden met elkaar. Door te streven naar kennis en inzicht kan de mens zich

aan de materiële wereld ontworstelen. Het manicheïsme biedt Augustinus de nodige intellectuele uitdaging.

Augustinus is begin twintig als hij rector in Carthago wordt. In Carthago krijgt hij een relatie met een jong meisje, over wie niet zoveel bekend is. Samen krijgen ze een zoon, Adeodatus. Hun relatie zou dertien jaar duren. Dan stuurt hij haar weg omdat ze niet van hoge afkomst was. Met haar kon hij niet aankomen bij zijn vrienden en collega's. Teleurgesteld in het gedrag van de studenten in Carthago vertrekt Augustinus naar Rome. Hij verwacht dat de studenten daar beter naar hem zullen luisteren. Maar niets is minder waar. Het studentenpubliek in Rome verschilt niet van dat in Carthago. Bovendien betalen ze slecht voor zijn lessen. Tot overmaat van ramp wordt Augustinus ziek. Hij ervaart het alsof hij naar de hel gaat, zo schrijft hij later.

Innerlijke strijd

Het geluk is aan zijn zijde als de functie van staatsprofessor in de retorica in Milaan vrijkomt en hij wordt voorgedragen. Augustinus is dan dertig jaar. Met beide handen pakt hij de uitdaging aan. In Milaan ontmoet Augustinus bisschop Ambrosius. Diens wel-sprekendheid maakt grote indruk op hem. Augustinus ziet zichzelf echter nog niet als christen – daar is hij dan nog te hoogmoedig en te ijdel voor, zo zal hij later zeggen. Hij komt op het spoor van de neoplatonisten. Deze stroming biedt hem de kans om de wijsheid te verbinden aan het christelijk geloof. Augustinus worstelt veel met zichzelf. Enerzijds verlangt hij naar het hogere en naar de waarheid, anderzijds voelt hij zich aangetrokken tot sensualiteit en het aardse. Hij leeft als een gespleten mens, onrustig, onbestemd en op zoek naar waarheid. En dat terwijl hij voor het oog succesvol is, een goede baan heeft en door velen wordt geprezen. Maar het verzadigt hem niet. Het geeft hem geen antwoord op zijn grote vragen: wie ben ik, waar komt het kwaad vandaan en wie is God?

Omkeer

Een kinderstem verandert alles in zijn leven. Hij maakt een wandeling in Milaan en hoort een kind roepen: *Neem en lees*. Hij gaat

terug naar zijn huis en leest een tekst uit Paulus' brief aan de gemeente in Rome: 'Laten wij, als op klaarlichte dag, op een gepaste wijze wandelen, niet in zwelgpertijen en dronkenschappen, niet in slaapkamers en losbandigheden, niet in ruzie en afgunst. Maar bekleed u met de Heere Jezus Christus, en verzorg het vlees niet om begeerten op te wekken.' Augustinus beseft dat hij zijn leven moet toewijden aan God. Vanaf dat moment weet hij waar hij zijn onrust en wanhoop kwijt kan. Augustinus vindt zichzelf terug in God. Later schrijft hij in zijn *Belijdenissen* de zin waar hij beroemd mee is geworden: 'Onrustig is ons hart, totdat het rust vindt in U.' Het is een centraal thema geworden in Augustinus' denken.

Meteen breekt hij met, in zijn ogen, slechte levensgewoonten. Zo doet hij afstand van zijn leerstoel en verbreekt zijn verloving. Op Paasmorgen in 387 wordt Augustinus door bisschop Ambrosius gedoopt. Zijn moeder Monnica heeft al die jaren naar dit moment uitgezien, zij is hem al die jaren achterna gereisd. Een bisschop had haar ooit toevertrouwd: 'Een kind van zulke gebeden kan niet verloren gaan.' Niet lang na Augustinus' doop overlijdt zijn moeder.

Terug naar Afrika

Augustinus vertrekt uit Italië en gaat terug naar Afrika. Zijn bezittingen schenkt hij aan de armen. Hij trekt zich in zijn geboorteplaats Thagaste terug op een landgoed om met een aantal geestverwanten een leefgemeenschap te vormen. Hier schrijft hij diverse boeken, waar hij al snel faam mee verwerft.

Als Augustinus een keer het dorpje Hippo bezoekt, wordt hij tegen wil en dank gekozen tot priester. Hoewel hij er aanvankelijk geen zin in heeft, blijkt hij al snel een getalenteerd zielzorger. Augustinus en de kerk in Afrika blijken een *match made in heaven*. In Hippo vervult hij meerdere rollen: rechter, kloosterling, pastor, debater, polemist, herder. Geliefd bij het volk, verguisd door tegenstanders. Niet in de laatste plaats omdat hij zich stevig uitlaat over erfzonde, seksualiteit, uitverkiezing en waarheid.

Boetepsalmen

Augustinus dient de Afrikaanse kerk bijna veertig jaar, eerst als priester, daarna als bisschop. Hij houdt er honderden preken die dankzij stenografen bewaard zijn gebleven. Hij schrijft er vele boeken, waarvan *De Stad van God* tot zijn belangrijkste werk mag worden gerekend. In het boek zet hij de stad van de mens tegenover de stad van God, het tijdelijke tegenover het eeuwige. Augustinus spoort op onnavolgbare wijze zijn lezers aan het ware geluk bij God te zoeken.

Hippo wordt in de laatste maanden van Augustinus' leven belegerd door de Vandalen. Deze Oost-Germaanse stam trekt Afrika binnen en heeft een nietsontziende werkwijze. Augustinus brengt zijn laatste dagen door in gebed. De boetepsalmen heeft hij in grote letters laten aanbrengen op de muur van zijn kamer. De zondaar Augustinus beseft dat het alleen Gods genade is die hem redt. De bisschop blaast op 28 augustus 430 de laatste adem uit. Augustinus is dan 75 jaar. De stad wordt nagenoeg met de grond gelijk gemaakt, maar de bibliotheek van Augustinus blijft wonderwel gespaard. Daar is het aan te danken, dat we ook nu ons oor bij Augustinus te luisteren kunnen leggen.

Als bisschop moedigt hij ons aan naar echte rust te zoeken. Als vader maant hij ons het slechte te mijden. Als theoloog wijdt hij ons in in Gods geheimen. Als zondaar is hij onze gelijke. Zijn vragen zijn onze vragen. En zijn antwoorden zijn, naar ik hoop, bruikbaar anno nu.

I. Wie ben je?

'Wij zijn, wij weten dat wij zijn en wij hebben dat zijn en dat weten lief.' – *De Stad van God*, XI, 26

'Mensen willen graag het leven van een ander weten, maar zijn zo traag om hun eigen leven te beteren. (...) Niemand van de mensen weet wat er in de mens omgaat, behalve de geest van de mens, die in hem is.' – *De Stad van God*, X, 3

Wat wil je worden? Kinderen vinden het een leuke vraag. Pilot, voetballer, moeder. Kinderen geven vaak heel concreet antwoord. Je zult ze niet snel horen zeggen dat ze gelukkig of tevreden willen worden. Wel dat ze een zwembad of trampoline in de tuin willen, of in een kasteel wonen. Wat zegt dat trouwens over henzelf? Misschien is de vraag naar het 'wie wil je worden' wel interessanter dan het 'wát wil je worden'. Het is een moderne vraag, de vraag naar het wie, naar je identiteit. Vroeger was je toekomst te voorspellen: je werd uitgehuwelijkt, wist wat je voor de kost zou gaan doen en onder welke broodheer je zou dienen. Blijkbaar kan je anno nu iemand *worden*. In onze tijd wordt de suggestie gewekt dat je aan jezelf kunt werken.

Identiteit en imago

Voordat je je kunt presenteren, moet je weten wie je bent. Augustinus heeft het gezegde 'Ken uzelf' (*gnothi seauton*) van de Griekse filosofen ter harte genomen. Het is indrukwekkend om te lezen hoe hij naar zichzelf keek. Augustinus kwam erachter dat het in onze aard ligt om onszelf als middelpunt van de wereld te zien.¹ Maar er is meer dan ik, ik, ik. Wie kent zichzelf? Zelfkennis en Godskennis gaan bij Augustinus hand in hand.² Daarin verschilt Augustinus uiteindelijk van de platonische filosofie. Plato komt met zijn zelfkennis niet bij de waarheid, namelijk bij God, uit. In zijn hoogmoed denkt Plato zichzelf te kunnen

zuiveren, terwijl we volgens Augustinus een geneesheer van buitenaf nodig hebben.³

De eerste valkuil waar je in kunt trappen, is die van je zelf gecreëerde imago: hoe kijk je naar jezelf? De vraag is: wie kent zichzelf? Augustinus merkt op dat hij zichzelf 'tot raadsel' is.⁴ Het 'ik' is complex te duiden: waarom doe ik soms dingen die ik niet wil en waarom doe ik soms dingen niet die ik wel wil?⁵ De tweede is dat je je identiteit laat hangen van je imago. Hoe anderen je zien, zo ga je jezelf zien. Als ze mij niet goed genoeg vinden, zal ik dat wel niet zijn, zo kan je denken als je wordt afgewezen bij een sollicitatie.

Heb lief

Augustinus legt de nadruk op 'zijn'. Dat ziet op het bestaan, de existentie. Alsof Augustinus wil zeggen: maak een foto van jezelf. Kijk in de spiegel, observeer jezelf en heb jezelf lief. Maar pas op voor zelfobsessie en het onvermogen jezelf te relativieren. In het diepst van mijn innerlijk ervaar ik, net als Augustinus, dat ik mezelf tot een raadsel ben, dat het antwoord op de vraag wie ik ben nooit volledig zal zijn. Uiteindelijk vindt Augustinus zijn troost in het afhankelijk zijn van God. Ik ben niet afhankelijk van wie ik zelf zeg te zijn, noch van wat anderen van mij vinden. 'Heer, die mij ziet zoals ik ben, dieper dan ik mijzelf ooit ken.'⁶

Autocoureur Jan Lammers over focus

'Weinig mensen zijn in staat hun gedachten te beheersen. Als ze 's nachts niet kunnen slapen, rennen hun gedachten als een dronken aap door de jungle.' Hij adviseert op bepaalde momenten van de dag tijd te nemen voor meditatie. 'Dat klinkt misschien zwaarmoedig en zweverig, maar het komt erop neer dat je op bepaalde momenten van de dag de tijd neemt voor jezelf en wat minder bezig bent met de wereld om je heen. Conformeer je aan die gemoedstoestand, richt je op dat innerlijk rustmoment.'⁷